

Μεταβυζαντινή ζωγραφική και Αποκάλυψη

[Πολιτισμός / Αγιογραφία](#)

Το βιβλίο «Η Αποκάλυψη του Ιωάννη στη μνημειακή ζωγραφική του Αγίου Όρους» εξετάζει τους δέκα εικονογραφικούς κύκλους της Αποκάλυψης του Ιωάννη που σώζονται στο Άγιον Όρος, συγκεκριμένα στις μονές Διονυσίου, Ξενοφώντος, Δοχειαρίου, Μεγίστης Λαύρας, Φιλοθέου, Καρακάλλου, Ξηροποτάμου, Ιβήρων και Ζωγράφου.

Η πραγμάτευση του θέματος γίνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο (σελ. 31-56) παρατίθενται κάποιες εισαγωγικές πληροφορίες αναφορικά με την ιστορία της έρευνας του θέματος, το χρόνο συγγραφής και το περιεχόμενο της Αποκάλυψης, καθώς και τη διάδοση του εικονογραφικού θέματος στη βυζαντινή και αργότερα στη μεταβυζαντινή εποχή. Παράλληλα, εξετάζονται οι συνθήκες δημιουργίας των πρώτων αθωνικών κύκλων, στα μέσα του 16^{ου} αιώνα, και η διάδοση του θέματος της Αποκάλυψης στην ορθόδοξη Ανατολή.

Μονή Φιλοθέου (1765), εξωνάρθηκας καθολικού. Σκηνή 23: Η φυλάκιση του Σατανά για χίλια έτη (Αποκ. κ', 1-3).

Στο δεύτερο κεφάλαιο (σελ. 57-68) ο συγγραφέας καταγράφει κατά χρονολογική σειρά τις δέκα μονές του Αγίου Όρους, στις οποίες απεικονίζεται ο κύκλος της Αποκάλυψης. Το παλαιότερο μνημείο είναι η μονή Διονυσίου (λίγο μετά το 1553), στη στοά της οποίας, μεταξύ τράπεζας και καθολικού, απεικονίζεται η Αποκάλυψη,

και στο ίδιο μέρος απεικονίζεται και ο κύκλος στη μονή Ξενοφώντος τον 17^ο αιώνα (1632-1654). Ακολουθεί η τράπεζα της μονής Δοχειαρίου, της οποίας ο κύκλος θεωρείτο παλαιότερα ότι ανήκε στο 16^ο αιώνα (1568), σύμφωνα όμως με τη σύγχρονη έρευνα τοποθετείται στο τελευταίο τρίτο του 17^{ου} αιώνα (1676-1700). Από το 18^ο αιώνα χρονολογείται ο κύκλος της Αποκάλυψης σε πέντε μονές του Όρους: στο νάρθηκα του παρεκκλησίου της Πορταίτισσας (Κουκουζέλισσας) στη μονή Μεγίστης Λαύρας (1715), καθώς και στους εξωνάρθηκες των μονών Φιλοθέου (1765), Καρακάλλου (1767), Ξηροποτάμου (1783) και Ιβήρων (1795). Από το 19^ο αιώνα χρονολογούνται οι κύκλοι στους εξωνάρθηκες των μονών Ζωγράφου (1817) και Μεγίστης Λαύρας (1852). Για κάθε μονή καθορίζεται η ακριβής θέση στην οποία απεικονίζεται ο κύκλος, το εύρος του, οι πληροφορίες για τους ζωγράφους, καθώς και ιστορικά στοιχεία που αφορούν στην ιστορία της μονής και τους κτήτορες.

Το τρίτο κεφάλαιο (σελ. 69-254) αποτελεί το εκτενέστερο τμήμα του βιβλίου, εφόσον βρίσκεται στο κέντρο του στόχου της μελέτης, που καλείται να καλύψει το κενό που παρουσιάζεται στην έρευνα της μεταβυζαντινής ζωγραφικής. Ο συγγραφέας χωρίζει το κείμενο της Αποκάλυψης σε είκοσι τέσσερις Σκηνές, σύμφωνα με την εικονογράφηση. Για κάθε Σκηνή του εικονογραφικού κύκλου παρατίθενται τα σχετικά χωρία από την Αποκάλυψη και την *Έρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης* του Διονυσίου εκ Φουρνά, καθώς και τα αθωνικά μνημεία στα οποία απεικονίζεται η συγκεκριμένη Σκηνή. Στα σχόλια που ακολουθούν, το πρώτο τμήμα αφορά στους συμβολισμούς και στο νοηματικό περιεχόμενο του κειμένου, ακολουθεί η επισήμανση των επεξηγηματικών επιγραφών που απαντούν στα μνημεία, ενώ στη συνέχεια ο συγγραφέας προβαίνει στη διεξοδική ανάλυση των κύριων θεμάτων που απαρτίζουν την παράσταση κάθε Σκηνής. Σκοπός του σχολιασμού αυτού είναι να καταγραφούν ομοιότητες και διαφορές της κάθε μίας από τις είκοσι τέσσερις Σκηνές, έτσι ώστε να διαπιστωθούν, μεταξύ άλλων, τα πρότυπα και οι επιδράσεις των ζωγράφων.

Ο προσεκτικός, λεπτομερής σχολιασμός της κάθε Σκηνής στηρίζεται στη διεξοδική μελέτη όλων των παραστάσεων των αθωνικών κύκλων της Αποκάλυψης που καταγράφονται στον άρτια συγκροτημένο «Κατάλογο Παραστάσεων» που παρατίθεται στο τέλος του βιβλίου (σελ. 303-388) με μια σύντομη περιεκτική περιγραφή και τις συνοδευτικές επιγραφές κάθε παράστασης.

Ξενοφώντος (1632-1654), στοά μεταξύ τράπεζας και παλαιού καθολικού. Σκηνή 15: Το θηρίο από τη θάλασσα και το θηρίο από τη γη (Αποκ. ιγ', 1-18).

Τα συμπεράσματα της έρευνας παρατίθενται στο τέταρτο κεφάλαιο (σελ. 255-302). Σε αυτό εξετάζονται κυρίως ζητήματα αναφορικά με τα εικονογραφικά

πρότυπα των αθωνιτών ζωγράφων και το βαθμό επηρεασμού τους από προγενέστερους αθωνικούς κύκλους. Παράλληλα, για όσα μνημεία χρονολογούνται μετά τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, διερευνάται η τυχόν γνώση εκ μέρους των ζωγράφων της *Έρμηνείας τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης* του Διονυσίου εκ Φουρνά. Στο καταληκτικό αυτό κεφάλαιο, μεταξύ άλλων, καταβάλλεται προσπάθεια να ανιχνευτεί η ενδεχόμενη επίδραση εικονογραφημένων χειρογράφων με υπομνήματα στην Αποκάλυψη πάνω στους οψιμότερους αθωνικούς κύκλους, εξετάζεται η σημασία που έχει η επιλογή ενός χώρου για την απεικόνιση του κύκλου της Αποκάλυψης, διαπιστώνεται η εννοιολογική συνάφεια που έχουν οι παραστάσεις του προφητικού κειμένου του Ιωάννη με άλλες παραστάσεις του ίδιου χώρου, ενώ επισημαίνεται η ενδεχόμενη συμβολή του κτήτορα και του ζωγράφου στη διαμόρφωση του εικονογραφικού προγράμματος του συγκεκριμένου χώρου.

Όπως σημειώνει εύστοχα ο συγγραφέας, «η κύρια συνεισφορά των δέκα σωζόμενων εικονογραφικών κύκλων της Αποκάλυψης είναι ότι αυτοί – καθώς βρίσκονται στο κέντρο της ορθόδοξης πνευματικότητας, η τέχνη του οποίου πάντα είχε τη σημασία του έγκυρου, δογματικά και αισθητικά, προτύπου – ουσιαστικά καθιέρωσαν την Αποκάλυψη ως εικονογραφικό θέμα στη μεταβυζαντινή ζωγραφική, επιτυγχάνοντας την ενσωμάτωσή της στο θεματολόγιο των ζωγράφων, ενώ παράλληλα τη δικαίωσαν και την αποκατέστησαν εκκλησιαστικά, αίροντας *de facto* την αμφισβήτηση που είχε υποστεί το προφητικό βιβλίο του Ιωάννη στην ορθόδοξη Ανατολή ήδη από την εποχή του πρώτου βυζαντινού αυτοκράτορα».

Στο τέλος του βιβλίου παρατίθενται μία περιεκτική περίληψη του βιβλίου στην αγγλική γλώσσα, πέντε παραρτήματα-ευρετήρια, που διευκολύνουν τη γρήγορη αναζήτηση συγκεκριμένων πληροφοριών για τους δέκα εικονογραφικούς κύκλους της Αποκάλυψης, ένας χάρτης της αθωνικής χερσονήσου, δέκα σχέδια στα οποία σημειώνεται η ακριβής θέση κάθε παράστασης, καθώς και τριάντα οκτώ έγχρωμοι πίνακες.

Βιογραφικό σημείωμα

Ο Γεώργιος Δ. Τσιμπούκης γεννήθηκε στην Αθήνα. Μετά την αποφοίτησή του από τη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή, εισήχθη αρχικά στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής και στη συνέχεια στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο οποίο ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές του σπουδές. Από το ίδιο Τμήμα αργότερα του απονεμήθηκε Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης στη βυζαντινή αρχαιολογία και Διδακτορικό Δίπλωμα.

Ως προπτυχιακός και αργότερα ως μεταπτυχιακός φοιτητής αρχαιολογίας

συμμετείχε σε ανασκαφές του Πανεπιστημίου Αθηνών στη Λεμεσό της Κύπρου, στην Καρδάμαινα της Κω, στο Νότιο Σινά και στην Άνδρο. Στη μέχρι σήμερα επιστημονική του δραστηριότητα περιλαμβάνονται ανακοινώσεις σε συνέδρια και ημερίδες, καθώς και ένα άρθρο με τίτλο «Αφιερωτικές επιγραφές και υπογραφές ζωγράφων σε φορητές εικόνες του 18ου και 19ου αιώνα από το Εκκλησιαστικό Μουσείο της Ιεράς Μητροπόλεως Λήμνου» για τον τιμητικό τόμο *Ανταπόδοση. Μελέτες βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας και τέχνης προς τιμήν της καθηγήτριας Ελένης Δεληγιάννη-Δωρή* (Αθήνα 2010).

Ο Γεώργιος Τσιμπούκης σήμερα εργάζεται ως αρχαιολόγος στη Γενική Γραμματεία Πολιτισμού και υπηρετεί στη 13η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στο Ηράκλειο Κρήτης.

Ευχαριστούμε τον κ. Τσιμπούκη Γεώργιο για την παραχώρηση της περιγραφικής ανάλυσης του βιβλίου του και τη ανάδειξη της σημαντικής που καλύπτει στο χώρο της μεταβυζαντινής ζωγραφικής. Πραγματικά ένα παρεξηγημένο βιβλίο η Αποκάλυψη ακόμα και σήμερα, καθιερώθηκε εικονογραφικά στην ορθόδοξη πνευματικότητα μέσω των Αγιορείτικων απεικονίσεων. για τους θέλοντας να μάθουν περισσότερα ας ανατρέξουν στην επιστημονική και κατά πάντα προσεγμένη έκδοση: **Η Αποκάλυψη του Ιωάννη στη μνημειακή ζωγραφική του Αγίου Όρους**, Αθήνα 2013, ISBN 978-618-5015-31-2, 460 σελίδες, 38 έγχρωμοι πίνακες, Εκδόσεις / Κεντρική διάθεση: Bookstars, Ελαιών 34, 14564 - Νέα Κηφισιά.

<http://bit.ly/131hvnb>